

Ik ben lid van de Facebook-groep Predikanten en Pastores. Soms komen er interessante posts langs, maar soms ook lees ik berichten waar mijn mond van openvalt. Niet lang geleden stond er een link naar een essay waar men een verbinding probeerde te maken tussen het scheppingsverhaal uit Genesis 1 en 2 en de evolutietheorie. De titel was: “weet wat je gelooft” en de ondertitel was: “Hoe verhouden Bijbel en wetenschap zich tot elkaar?”

Over deze laatste vraag kan ik kort zijn: de verhouding tussen de Bijbel en de wetenschap laat zich het beste vergelijken met die tussen een pindakoek en een tropisch zwemparadijs. Het zijn onvergelykbare zaken en het is verbazingwekkend dat er nog steeds serieuze goed geschoolde theologen zijn die proberen feit en fictie met elkaar in verband te brengen. Begrijp mij goed. Natuurlijk is een wetenschappelijke benadering van de Bijbel mogelijk, zelfs noodzakelijk, maar dat neemt niet weg dat de inhoud van diezelfde Bijbel niets wetenschappelijks in zich draagt, net zomin als de sprookjes van de gebroeders Grimm dat doen of de boeken over de zeven zussen die sommigen van u wellicht gelezen hebben. Het zijn verhalen die ons inspireren, vermaken, leren over herkenbare werkelijkheden, ontroeren, motiveren, maar met feiten, laat staan met wetenschap hebben ze niets van doen.

De kwestie van evolutieleer tegenover scheppingsverhalen kom ik jaarlijks tegen in mijn lessen aan middelbare scholieren. Er zijn er die principieel vasthouden aan het geloof dat alles gebeurd is zoals in Genesis beschreven en anderen die toch meer vertrouwen op de evolutietheorie inclusief de oerknal. Alles hangt af van het gezin waarin zij worden opgevoed en het is mij in het onderwijs genoeg om de leerlingen actief hun standpunten met elkaar te laten bespreken opdat zij daarover reflecteren. Maar hier is mijn rol een andere. Ik ben aangezocht om hier voor jullie mijn licht te laten schijnen op Genesis 2 en meer bijzonder op een gedicht van Huub Oosterhuis met de titel “Die de aarde boetseerde”. Welnu daar gaan we!

Om te beginnen: het scheppingsverhaal dat wij kennen uit Genesis 1 en 2 en waarvan wij zojuist het gedeelte uit Genesis 2 gehoord hebben, is geen kosmologisch maar een sociologisch verhaal. Het probeert ons niet te leren hoe de aarde is ontstaan. Dit boek gaat over hoezeer mensen elkaar nodig hebben en tegelijkertijd hoe onmachtig diezelfde mensen zijn om vreedzaam en heilzaam met elkaar samen te leven.

God schiep de aarde in zes dagen. Aan het eind van iedere dag constateert God dat het goed is wat hij heeft gemaakt. Opvallend is hierbij dat God op de vijfde en zesde dag blijkbaar haast heeft, want hij zet een tandje bij en schiept meerdere zaken op één dag: op de vijfde dag de vogels maar ook alles wat in het water leeft en op de zesde dag alle landdieren en ook ons, de mens. Waarom deze verdichting op die laatste twee dagen? Omdat dit verhaal van oorsprong Egyptisch is en de Egyptische week in die tijd negen dagen kende. Toen de Hebreëen het verhaal overnamen moesten Gods scheppingsdaden verdeeld worden over hun week van zeven dagen. En zo kwam het dat wij op dezelfde dag geschapen zijn als de ezel, de koe, de leeuw en de rat. En God zag dat het goed was.

Maar dan, dan ziet God de mens die hij gemaakt heeft, Adam (dat betekent mens), rondscharrelen door die tuin waarin hij de mens geplaatst heeft en hij denkt: "dit is niet goed." Tot nu toe was alles wat ik gemaakt heb heel goed, maar een mens alleen dat is niets, dat is chaos, eenzaamheid, leegte. Dus bracht God de mens in een diepe verdoving, zo staat er, en nam één van diens ribben en maakte daarvan een vrouw. Ischa staat er, dat betekent vrouw. En het mooie is nu dat er dus eerst een mens was en dat uit die mens een vrouw gemaakt wordt. En pas als die vrouw er is, en pas als de mens zich realiseert dat zij een vrouw is, wordt hijzelf Isch, man in plaats van het onzijdige mens. Dus, met de beste wil van de wereld kan aan de hand van dit verhaal niet gesteld worden dat de vrouw onderdanig moet zijn aan de man. Sterker, de vrouw was eerder vrouw, Ischa, dan de man Isch, man, werd. Samen vormen zij mensheid. Enfin, jullie weten hoe het verhaal verder gaat. Dat de man en de vrouw twee kinderen krijgen, Kain en Abel en dat Kain zijn broer uit jaloezie vermoordt. En dan, en ieder die gelooft dat het scheppingsverhaal een feitelijk historie is wordt daarmee direct schaakmat gezet en ik kan het niet laten om zeer rechtgelovigen ermee te confronteren, vind Kain een vrouw. Wat? Waar komt die ineens vandaan? Ja, repliceert de orthodox gelovige dan: "dat het nergens staat hoeft niet te betekenen dat God nog een vrouw extra heeft gemaakt!" Want rechtgelovigen hebben voor ieder probleem een pasklare oplossing. Maar, zoals gezegd, dit verhaal gaat niet, en zeker niet in de eerste plaats, over hoe het allemaal begonnen is, maar over wat mensen in zich dragen aan vermogen en onvermogen om met elkaar samen te leven. En daarmee is dit verhaal meteen een introductie in alle boeken van wat wij noemen de Hebreeuwse Bijbel of zoals het u wellicht abusievelijk geleerd is het Oude Testament, alsof het met de introductie van het Nieuwe Testament ondergeschikt is geraakt. Dat is een groot misverstand. Het Oude Testament blijft zonder het nieuwe prima overeind. Het Nieuwe Testament is losgezongen van het oude, onbegrijpelijk, en valt door de mand. Het kan enkel gezien worden als stand op de schouders van het oude en begrepen worden vanuit het oude. En de hoofdpersoon van het Nieuwe Testament, Jezus de Galileeër, is in alles een uitroepteken achter de boodschap van het Oude Testament, liever genoemd de Hebreeuwse Bijbel.

Goed, dit was een tamelijk lange inleiding om te komen bij het gedicht van Huub Oosterhuis dat we aanstonds zullen zingen op een zeer geslaagde melodie van Tom Löwenthal, u welbekend. Waar gaat dit gedicht over:

Het gaat over iemand die ons in eerste instantie niet wordt bekendgemaakt. "Die" wordt hij (of zij) genoemd. Pas na een paar regels weten we met wie we te maken hebben: Ik God, Ik zal en geen ander. Schepper God, schepper, niet van chaos, maar van bewoonbare aarde. Niet vindbaar in leegte maar aanwezig. Aanwezig, hoe dan? "Onder mijn Woord" is het antwoord. "Woorden van recht, trouw, waarheid, woorden die werken!"

De dichter zet als een impressionist het verhaal van heel de Bijbel met een klein aantal woorden op het doek. In dit gedicht, geschreven aan de hand van Jesaja 45 zit de hele Bijbelse boodschap besloten. Maar ondanks dat geschreven staat: "Die niet heeft gesproken in het geheim" is het er toch van gekomen dat die Bijbelse boodschap met het verloop van een paar duizend jaar, geheimtaal is geworden en veel, heel veel bestudering nodig heeft om haar kern te begrijpen en navolgbaar te maken. Het is het algemene probleem van woorden en zeker van vertaalde woorden uit een ver verleden. Wij lezen ze met de context van onszelf, onze leefwereld, ons apriori, onze vooringenomenheid. En zo is het gebeurd dat juist het verhaal van de Bijbel door de eeuwen heen een nieuw verhaal is geworden over

een God die van alles van ons wil, maar vooral dat wij in hem geloven, hem aanbidden en vrezen en die naar eigen lust en luim ons goed of kwaad doet overkomen. Een God bovendien die heel bruikbaar is voor allerlei lieden die medemensen willen gebruiken en overheersen. Die ingezet kan worden om macht kracht bij te zetten. Een God die ons niet zozeer aanzet om goed te doen, maar om slecht te laten. En dan slecht vooral begrepen als tegen de gevestigde orde.

Maar over zo'n God gaat de Bijbel nou juist uitdrukkelijk niet. Tijdens mijn theologiestudie had ik een charismatische professor Nieuwe Testament die ons leerde: "De Bijbel kan alleen woord van God zijn als het voor jou persoonlijk bevrijding betekent." Als de Bijbel geen bevrijding brengt, dan is het op zijn best mooie literatuur, maar met God heeft het niets te maken.

Er zijn er, en niet de minste, die de gedachte van de Bijbel als mooie literatuur nader verkend hebben en die bovendien tot de verstandige conclusie kwamen dat de Bijbelse verhalen slechts goed begrepen worden als ze allegorisch worden verstaan. Dat wil zeggen dat we niet moeten luisteren naar de boodschap die aan de oppervlakte lijkt te liggen, maar dieper moeten graven en breder, en moeten kijken naar de omstandigheden waarin ze werden opgeschreven en vooral hun bedoeling. Zodoende weten Bijbelwetenschappers, en jullie nu ook, dat Genesis 1 en 2 geen kosmologische verhalen zijn die ons iets wil zeggen over het ontstaan van al wat is, maar sociologische verhalen over menselijke relaties.

Ik wil met u een gedachtenoefening doen om het gedicht van Huub Oosterhuis, en daarmee Jesaja 45 en ook Genesis, nee, waarom niet de hele Bijbel, op een allegorische manier te verstaan. Daarvoor moeten we een riskante stap doen. Althans, misschien vinden jullie of sommigen van jullie het een hachelijke stap. Ik verzoek jullie de God van jullie jeugd even opzij te zetten, je denkbeeldige vriendje God, ik zeg het met opzet zo, even te parkeren. Prima als je hem dadelijk toch weer opzoekt, maar voor nu, schuif hem even terzijde.

Laten we afspreken dat waar in de Bijbel en de vertalingen zoals die ons bekend zijn, God staat, niet een persoon bedoeld wordt, maar een idee. Of als je dat te ver gaat: laten we doen alsof degene die in de Bijbel God wordt genoemd een romanfiguur is, zoals Madame Bovary dat in de roman van Flaubert is of Hielke en Sietse Klinkhamer dat in de Kameleon boeken uit onze jeugd. Geen opperwezen, geen entiteit, geen hogere macht, maar een fictieve personage aan de hand van wie ons iets duidelijk wordt gemaakt. Gelijk de eerdergenoemde sprookjes van Grimm ons iets duidelijk proberen te maken zonder dat we hoeven te geloven dat de heks in het verhaal van Hans en Grietje echt bestaat. Wat leert dan de Bijbel ons over die personage: De Bijbel, en ook het gedicht van Oosterhuis, leert ons dan dat wij moeten zorgen dat we achter het goede aangaan. In Jesaja 45, zoals gezegd de bron van het gedicht, gaat het niet alleen over God Ik Zal, afkorting van Ik Zal Er Zijn, maar ook over andere goden. De Bijbel is dus geenszins een boek over één God zoals velen denken, het wemelt er van de goden. Goden voor voorspoed, rijkdom, macht, zon, regen, goud, zilver. Goden die vaak verzameld worden onder de naam Baäl. Kort gezegd zouden we kunnen zeggen dat Baäl de god is van wind en regen, van geld en grondbezit en vooral van macht. En nog korter gezegd: de God van hebben. Daarnaast lezen we in de Bijbel over een atypische God, geschreven met een hoofdletter die zichzelf een naam heeft gegeven: Ik Zal Er Zijn. Dit is de God van het 'zijn'. En naar mijn stellige overtuiging is de boodschap van de hele Bijbel, dus van kaft tot kaft, Hebreeuwse Bijbel en het zogenaamde Nieuwe Testament,

samen te vatten in één simpele boodschap: Als in een samenleving 'hebben' belangrijker is dan 'zijn' dan gaat het mis in een samenleving. Dan wordt het chaos, leegte, onherbergzaam. Dan wordt die samenleving uiteindelijk onbewoonbaar. Daarentegen: als in een samenleving 'zijn' belangrijker is dan 'hebben' en in het oog gehouden wordt dat het 'hebben' ten dienste en onderhorig moet zijn aan 'zijn' dan zal er een samenleving zijn van recht, trouw, waarheid, licht en water en vrede en liefde voor al wat leeft.

Hoe wonderlijk is het dat de 66 boeken en een slordige 800.000 woorden die de Bijbel zijn, zo'n heldere en heilzame boodschap in zich dragen en dat in de loop van tweeduizend jaren die verworden is tot.....? Ja tot wat eigenlijk?

Maar voor wie wil verstaan, is het Woord met een hoofdletter niet te hoog, niet te zwaar. Als je twijfelt over een Almachtige God, als die God voor jou niet meer te doen is, als je die allang achter je hebt gelaten, maar ook als die God nog manifest is: luister naar de simpele boodschap van dat oude verhaal over een God met hoofletter, de God van het 'zijn'. Er zijn voor elkaar. Hebben is hartstikke leuk, hebben kan ook een enorme verantwoordelijkheid en last zijn. Maar 'zijn' daarvan krijg je nooit genoeg. De boodschap van onze verhalen van vandaag, van God en van Huub (ja in die volgorde nog steeds) is: wees er voor elkaar. Wat je hebt, zet het in voor elkaar.

Tot slot nog één keer de dichter:

Wie zijn leven niet wil geven,
niet wil delen met zovelen,
met een ander gaat verloren.

Wie wil geven wat hij heeft
die zal leven, opgegeten,
die zal weten dat hij leeft.

02-06-24 BJvG